

martin reiner **jeden z milionu**

větrné mlýny

martin reiner
jeden z milionu

martin reiner
jeden z milionu

větrné mlýny
2016

Kniha vychází s podporou
Ministerstva kultury České republiky.

Kniha je třetím svazkem středoevropské edice K4. V rámci této řady každý rok vychází kniha jednoho autora z Česka, Maďarska, Polska nebo Slovenska, a to ve všech zmíněných zemích současně, v roce 2016 také na Ukrajině. Smyslem je snaha umožnit čtenářům společně zakoušet zážitek ze současné literatury své země i zemí blízkých, sousedních či rovnou bratrských. Kniha *Jeden z milionu* vychází v českém originále, slovenském, polském, maďarském a ukrajinském překladu v nakladatelstvích Větrné mlýny (CZ), IRON LIBRI (SK), Książkowe Klimaty (PL), Várhegy Kiadó (HU) a České centrum Kyjev — Česká knihovna (UA).

© Martin Reiner, 2016
© Větrné mlýny, 2016
© Ilustrace Mariana Dvořáková

ISBN 978-80-7443-190-6 (papírová kniha)
ISBN 978-80-7443-200-2 (e-book)

greta

I

Ten žlutý oprýskaný činžák pořád stojí. V slepé ulici lemované dvěma řadami vzrostlých lip. Kdo vystoupá šedesát pět schodů, ocitne se před dveřmi s velkým namalovaným okem, jehož „duhovku“ tvoří mosazné kukátko s nepřátelsky zúženou zorničkou uprostřed. Ať měl tuhle rukodělnou nádheru na svědomí kdokoli, v době, kdy se sem babička nastěhovala, už tady strašila.

Za vidoucími dveřmi se ovšem skrýval tuctový apartmán s kuchyňkou jako dlaň, jedním větším pokojem s výhledem do zahrady a zašlou koupelnou obloženou světle zelenými kachlíky. Tady babička žila padesát pět let. A zatímco malované oko na dveřích bylo obskurností na první pohled zjevnou, trvalo roky, než jsem odhalil jiné tajemství: Za dobu, která obsáhla život dvou generací, tu nikdy nepřespál jediný muž.

Ano, babička vedla poměrně osamělý život.

Krajkové dečky na stolku a dvou peřináčích, v policích knihy z prvorepublikových edic Francouzská knihovna a Úroda, a taky několik kýčovitých upomínkových předmětů z míst, která většinou nenavštívila. Vedle květináče s unavenou begonií stála fotografie, jejíž zadní stranu zdobilo razítko ateliéru Kocourek & syn: babička na první prodloužené. Tvrdý karton, pohledná dívka přísného vzezření. Výrazná podoba s hollywoodskou hvězdou Gretou Garbo. Taký si ji už v devatenácti vyhlídl štramák z lepší brněnské rodiny — a u nás se babičce neřeklo jinak než *Greta*; byla to přezdívka, která seděla.

Mirek Dohnalík byl vysoký šlachovitý sportsman s tváří do amerického westernu a s Gretou tvořili krásný pár. Na jeho rodiče to žádný viditelný dojem neudělalo; snachou jejich snů babička rozhodně nebyla. Samolibý starý pán byl přesto jednou z mála kladných

postav Gretina života a vzpomínala na něj častěji než na vlastního otce. Památná — a u nás doma mnohokrát citovaná — byla jeho věta: „Líbíš se mi, děvče, ale nemyslím si, že budeš s naším klukem šťastná.“

Doslova takhle.

Budoucí tchán věděl, co si babička odmítala připustit: jeho syn byl ve skutečnosti dandy, který rozhazoval rodinné peníze plnými hrstmi a vyznával „volnou morálku“. Gretu si vzal jen proto, že už na to měl věk. A očekával, že mu z vděčnosti vytvoří pohodlné zázemí pro nové a další kocouří zálety.

Mé mámě nebyly ještě ani tři roky, a už bylo po všem. *Sportsman* jim pořídil tenhle byt v Černých Polích, a tím se jeho potřeba pečovat o rodinu vyčerpala. Greta musela podepsat, že se vzdává dalších nároků. Nad vodou ji tehdy držela jediná, zato mimořádně silná motivace: ukázat tomu ubohému zrádci, jak obrovskou udělal chybu!

Měla dojem, že ví jak. Byla tu přece Eliška, její dcera — a od téhle chvíle už jenom *její* dcera!

Ta se měla stát tou nejzářivější medailí, kterou si za čas pověsí na krk, aby všichni viděli, že *ona* to dokázala.

A tak sotva její sladká holčička trochu povyrostla, zapsala ji na hodiny klavíru k *madame* Ecarlate, Belgičance s vysokým drdolem, která drtila v zubech prázdnou cigaretovou špičku; zřejmě jen proto máma

těch deset lekcí přežila. Učitelka samozřejmě viděla, jak beznadějně v černobílých vlnách děvčátko tone, ale Greta nechtěla povolit. Od klavíru mámu nakonec zachránil Hitler.

Greta, bývalá náruživá Sokolka, sáhla rychle po německém občanství, na které měla z titulu úředního nárok, a tak válku v poněmčeném Brně přečkaly bez úhony. Když německé jednotky hladce obcházely Maginotovu linii, snažila se máma trefit na kurtech v Lužánkách tenisák s daleko menším úspěchem. Tenisová raketa byla příliš veliká a těžká, než aby ji mohla spolehlivě ovládat. Jenže tady vůbec nešlo o sportovní výsledky, ale o *savoir-vivre*.

Válka skončila, „hajzl Dohnalík“ s pomocí svého vlivného otce zařídil, že se Gretě úplně vyhnula mela odsunu, a přišel čas živelného optimismu, kdy nikdo nepochyboval, že se jen trochu poopraví fasády, zalátá pár děravých střech, z Dominikánské odtáhnou rozbitý německý tank a všechno zase poběží jak ve dvacátých letech. Pro Gretu nejhezčí období života. První poválečné roky byly tak vzrušující! V čase nabitým emocemi dokonce začal Dohnalík posílat peníze a moje máma se vracívala ze školy dlouhou lipovou alejí s notýskem plným jedniček.

Jenže staré pořádky se neobnovily.

Klement Gottwald, co měl, jak známo, pod čepicí, si došel na Hrad pro povolení uplatnit sem tam trochu

organizovaného násilí, a protože mu je nemocný prezident Beneš velkoryse udělil, staly se klavír, tenis a waltz ze dne na den známkou úpadku.

Mladé dívky se už neměly více ohýbat pro nový míček po vítězném fiftýnu... zato se od té doby často skláněly nad cukrovou řepou během sobotních brigád, mnohdy ještě za tmy a ranních mrazíků.

Únor '48 byl však pouhým sýčkem zvěstovatelem. Ta nejhorší věc přišla o deset měsíců později, kdy Mirek Dohnalík emigroval.

Svět potemněl; tolik času, práce a energie, všechny peníze, zkrátka to, co Greta vrazila do výchovy mé mámy, ztratilo ze dne na den velkou část svého opodstatnění. Co mělo být zlatou medailí, předmětem doličným jejího triumfu, viselo naráz na krku jako těžký kovový zvon, který v příštích letech vydával stále nakřáplejší tóny.

Greta ovšem vypadala pořád dobře; štíhlá žena s pevným poprsím i rysy. Byla pouhým pěšákem dějin, dostatečně oportunním, aby proplula bezpečně mezi útesy. Bylo divné, že zůstala sama. Že se tak zahnízdila v nové pozici, která prozrazovala hodně o jejím venkovském původu. Sedlácká hrdost byla to, co jí zbylo nakonec. A ovšem, dcera: té bylo šestnáct a už nesla na bedrech vinu těžkou jako dědičný hřích. V Černých Polích bývalo pořádně dusno. Kdo by se divil, že se

máma při první příležitosti vdala a pláchla z domu. Sedm měsíců po svatbě se jí narodil Ludvík. Můj nevlastní brácha.

Její muž, Marián, byl prostý a trochu zarputilý chlap, co upadal do hlubokých rozpaků, když na něj v konzumu promluvila prodavačka. Na to, že byl otcem jejího dítěte, věděla o něm máma povážlivě málo. Hlavní přednost svého muže ale znala: nebyl Greta! Všechno ostatní se odehrávalo ve stínu téhle nedocenitelné skutečnosti.

Při minimálních nárocích, které jeden vůči druhému vznášeli, to byl tehdy, v polovině padesátých let, dobrý vztah. Jenže po nějaké době začal Marián pít a nakonec se odstěhoval do Havířova. Pracoval na dole Dukla a v červenci roku 1961 byl mezi horníky, kteří přímo na Dukle uhořeli nebo se udusili při jednom z největších důlních neštěstí v českých dějinách.

„Jen ho nech, grázla, ať si de, kam chce,“ nechala se slyšet Greta hned tenkrát, po Mariánově odchodu z Brna — a máma se nastěhovala i s Ludvíčkem zpátky do malého bytu v Černých Polích. Role zachránkyně, kterou si Greta stříhla s prvorepublikovou manýrou, ji ovšem brzy přestala bavit a za půl roku jelo všechno ve starých kolejích...

Myslí si snad Eliška, že je to nějaký med, mít doma ještě na stará kolena malé dítě a dceru, která se o sebe nedokáže postarat?

Diví se, že si ten její — Marián, že? — našel jinou ženskou? No, kdovíjak to vlastně měli v posteli... asi žádná sláva, jinak by neutek’.

„Neobětovala jsem snad už dost?“ ptala se kamarádek v cukrárně U Tomana. A nad vídeňskou kávou neváhala dokonce přiznat, že „ta holka je její jediná životní prohra“.

O tom, že vztahy mé mámy s babičkou nejsou zrovna vřelé, jsem věděl. Máma si ale nikdy nestěžovala a pár tradovaných historek z „rodinné kroniky“ ve mně probouzelo pocit, že všemu víceméně rozumím.

Přitom jsem o hrůze, která byla za tím vším, neměl ani ponětí.

II

Když Greta v roce 1991 umřela, bylo jí 79 let.

Ale její malé impérium začalo upadat daleko dřív. Podle všeho někdy v době, kdy jsem se narodil. Můj otec si ji držel od těla. Nakonec, Gretě už bylo přes padesát... a těch změn bylo až příliš za tak krátkou dobu. Čas nových nadějí v druhé polovině šedesátých let, který se valil jako řeka kolem jejího prahu, už nedokázal oživit její zájem o svět. Tím důkladněji ovšem dbala o sebe!

Popravdě: její stárnutí se proměnilo v hýřivou exhibici, přehlídku laciné marnivosti. Chodila pravidelně na manikúru, dbala na to, aby měla vždy čerstvou trvalou a nějaký zajímavý přeliv. A hlavně bez ustání experimentovala s přírodními pletovými maskami; to byl až do konce její *sens de la vie*.

Není divu, že při *přástkách* nad sachrem či žloutkovým věnečkem neměla konkurenci.

Její vrstevnice většinou vypadaly jako hadr, který drhli na valše tak dlouho, až ztratil barvy i tvar. O to vděčnější byly osudu za to, že je jejich děti neodepsaly a přišly se občas ukázat. Ani tady ovšem Greta nestála v pozadí:

„Jakou jsem si ji vychovala, takovou ji mám,“ neváhala říct, když přišla vhodná chvíle. Nebo i když nepřišla. Pak se zešíroka usmála a slízla si rtěnku ze zubů.

O čem mluvila?

O návštěvách mé matky, které měly neměnný řád, co pamatuju. Deset, patnáct, dvacet let. Nejprve se stávala v samoobsluze a nakoupila podle toho, co jí Greta nadiktovala po telefonu. Vlastní iniciativu mohla projevit tím, že matce ze svého koupila biskupský chlebiček, který se jí nikdy neomrzl, a taky šlehačku, aby si mohly udělat vídeňskou kávu a „trochu se poměly“, než začne hlavní program, tedy výčitky a urážky.

Ideální čas byl okolo třetí odpoledne a je fakt, že Greta nikdy nedbala na to, aby máma přišla na minutu přesně.

„Minuta sem, minuta tam,“ říkávala teatrálně, „život není pochodové cvičení, no ne?!“

Ale máma se přesto spletla málokdy.

Takže i toho dne se nejprve podívala do oka namalovaného na dveřích (pěkně z očí do oka) a pak zazvonila, přesně ve tři. Když nikdo nešel otevřít, napadlo ji, že Greta usnula, nebo dokonce zapomněla, což by se ovšem stalo poprvé.

Trochu nejistě vytáhla svůj klíč, odemkla a vešla dovnitř: Greta seděla v křesle přímo proti dveřím. Na obličeji měla plátky oschlých okurek, mezi kterými svítily jen její oči. Seděla, nehýbala se a hleděla před sebe...

Máma zavřela dveře a šla do budky na rohu ulice zavolat sanitku.

Když stoupala toho dne podruhé nahoru po schodech, napadlo ji, že to byl třeba jen takový žert. A že Greta už mezitím vybalila tašku s nákupem, kterou nechala ležet v předsíni... Chvilí stála přede dveřmi a čekala, jestli v kuchyni nezačne pískat konvice s vodou na kávu. Teprve pak znovu odemkla —

V pokoji vše při starém. Jen jedno zelené kolečko se neudrželo a spadlo Gretě do klína.

O pohřeb se kompletně postarala máma.

Ludvík, můj nevlastní bratr, se nedostavil. Za posledních patnáct let viděl Gretu jednou, pokud vím, a ještě se přitom tvářil, jako by měl jehly pod nehtama.

Dohnalík umřel před patnácti lety v San Diegu.

Takže jsme tu byli za rodinu s mámou dva.

Za našimi zády seděl jak v poloprázdném venkovském kině tucet starých žen, kamarádek nebožky, pro které už byl každý pohřeb, při němž samy neležely v rakvi, milou společenskou událostí. Chtěly Gretu doprovodit na poslední cestě, ale taky je zajímalo, jak vypadá naživo její „jediný skutečný neúspěch“, což — připomínám — nebyl tento pohřeb.

Nikdo nebrečel.

Po pohřbu jsme šli do Unionky, a tam, nad hlubokým talířem s čočkovou polívkou, mi máma řekla, jak to bylo tenkrát s Mariánem, jejím prvním mužem a otcem mého bráchy.

Greta se s ním sešla, když byl Ludvíčkovi rok a půl, a bylo to poprvé, kdy se ti dva viděli. Nejprve si vyžádala přísahu, že ji nikdy neprozradí, a pak mu řekla zhruba toto: Dítě, tedy Ludvíček, není jeho. To je taky důvod, proč se s nimi vůbec nestýká; její dcera ví, že ona to ví. Má Elišku samozřejmě ráda, je to její jediné dítě, ale nemůže se dívat na to, jak je někdo šťastný — jste přece, pane Mariáne, v tuto chvíli šťastný? — a přitom...

Když odnesli nedojedenou polívku, hleděl jsem ještě pár minut z okna, neschopen slova:

„Odkdy to víš?“

„Když tenkrát Marián umřel na Dukle, přijel do Brna jeho kamarád z Havířova, vlastně kolega z práce,

a přivezl nějaké věci. A tohle mi řekl; slyšel to od Mariána. Stála jsem tam jak opařená — a v tu chvíli vyšel do kuchyně Ludvíček, kterýmu bylo už skoro osm, a ten velikej chlap se rozbřečel jak děcko.“

„Proč?“

„Protože Ludvík byl Mariánova zmenšená kopie. Proto.“

„Kde je ten člověk dnes?“ řekl jsem, jako by to mělo na věci něco změnit.

„Je to tvůj táta.“

V tu chvíli přinášeli k našemu stolu dva smažené sýry, ale já musel vstát a odejít. Než jsem se nasoukal do bundy — nemohl jsem se trefit do rukávu — ozvalo se za mými zády:

„Pán nebude jíst?“

A pak mámin hlas:

„Chtěla jsem tě poprosit... postarej se o ten hrob.“

III (Eliščin dovětek)

Sedla jsem si tenkrát na staré štokrdle s potrhaným čalouněním, opřela se zády o dveře a celou dobu, než přijela sanitka, jsem ji rentgenovala pohledem.

Venku bylo pod mrakem a v pokoji už dost tma, a jak jsem ostrčila na ten její netečnej, okurkama pokrytej obličej, zdálo se mi, že oknem, co bylo vzadu za ní, někdo

nakukuje dovnitř. Ale byl to jen ten obrovskéj smrk, kterej rostl za domem.

Celý moje dětství tam sedávaly hrdličky a vrkaly, vždycky po dvou, s těma něžnýma půlobojkama za krkem...

Pak jsem si vybavila i lípy, co byly před domem. Dávno je vykáceli, ale tenkrát lemovaly celou ulici.

Vzpomněla jsem na Mílu Ustohalovou, Zuzku Bořeckou, Věrušku Schmidtmayerovou, kamarádky ze sousedních domů. Jako děcka jsme hrávaly školku se švihadlem, někdy taky s míčem; ta mi moc nešla. Starej Cetl se vždycky při návratu z pravidelný odpolední procházky opřel na protějším chodníku o hůl a koukal na nás.

Vybavila jsem si první roky protektorátu, což byl pro mě hlavně cirkus Zentral!

Vždycky na začátku jara projel naší ulicí dlouhej průvod maringotek tažených koňma a zastavil se až na volným prostranství na slepým konci. A během dvou dnů tam vyrostl velkej barevněj stan se spoustou vlaček a velikánským nápisem nad nízkým vchodem.

Z — E — N — T — R — A — L

Klece se zvířatama stály jako vozová hradba kolem stanu.

Medvěd smrděl víc než kozy, to bylo překvapivé, psi štěkali jeden přes druhýho a jedinej, kdo o nás nejevil vůbec žádněj zájem, byl tygr. Nádhernej! Hlavní

atrakce cirkusu. Když jsme tam po škole dorazily, spával v rohu malý klece. Vzadu za klecema se pásli dva velbloudi se zbytkama zimní srsti a pár koní. Jeden byl poník, o kterém jsem tajně snila. Ale věděla jsem, že poníci domů nepatří.

Trvalo dva roky, než mě Greta vzala na představení, ze kterýho na mě nejvíc zapůsobili klauni. Hlavně ty jejich divně strnulý, bíle nalíčený obličej. A taky to, jak nesrozumitelně křičeli, kopali jeden do druhýho a padali na zem. Byli to němečtí klauni. Lidi se při tom smáli jak blázni. Ale já se jich dost bála. Byla jsem ještě malá holka —

A pak přišli sanitáci a odnesli ji pryč.

Co mi to tenkrát řekla?

Rok 1989, ten rok, jak byla sametová revoluce... Ležela čtvrtý den v nemocnici u svatý Anny, po slabé mrtvici. Třeba je tohle moment, říkala jsem si, kdy mě bude opravdu potřebovat. Zároveň je ale možný — Bože, odpusť —, že jsem do té nemocnice šla i proto, abych ji viděla trochu skřípnutou a zkroušenou; nevím.

Jenže na chodbě nestála zlomená stará paní po mozkové příhodě, ale harpyje, která jen čekala, až se objevím, a pak — jako bych jí dodala sílu — se rozchechtala... a něco mi řekla tím svým panovačným způsobem.

Co jen to bylo?

Nejspíš jen další výčitka za všechno, co se jí v životě nepovedlo. Za její dětství bez kouska něhy a citu. Za naivitu, se kterou si vzala máho otce, kterej ji pak bezohledně povalil na zem a šel pryč. Za komunisty a ztracený sen o životě naplněným až po vrch francouzskýma bonmotama. Za to, že jsem se nestala tím, čím jsem nikdy být nemohla: její zlatou medailí.

Určitě to nebylo nic, co bych slyšela poprvý. Ale nějak mě to dohnalo; že neobrátila ani tady, že neslevila ze svejch křivd, naopak: jako kdyby mi je chtěla ještě na poslední chvíli tím rozskřípaným hlasem vyškrábat do kůže. Byl to poslední soud, u kterýho jsem propadla.

A tak jsem se na ni vrhla. Rukama rovnou po krku...

Dál nevím, ale když ji odváděli a já nemohla popadnout dech, nestál tam žádný klaun s bíle nalíčenou tváří. Vzadu na chodbě mizela ve dveřích pokoje roztrěsená stará paní s natrženou noční košilí u krku a napůl obnaženým povadlým prsem.

Asi proto jsem si to teď celý vybavila. Pro ty uvolněný mramorový a kamenný linie všude kolem. Hrdličky se zaklesnutýma hrdlama, který se buď nemohou nasýtit lásky... nebo se z posledních sil škrtí.

A stejně je tady hezky! Nemyslíš?

Jak se lidi snaží dodat osobitost každý právě tomu svýmu hrobu; to je až dojemné. Ale pro koho to dělají?